

Animal welfare, etológia és tartástechnológia

Animal welfare, ethology and housing systems

Volume 2

Issue 3

Gödöllő
2006

A HUCUL LÓ MONOGRÁFIÁJA, GÉNMEGŐRZÉSE

Dr. Mihók Sándor

Debreceni Egyetem, Mezőgazdaságtudományi Kar, Állattenyésztés- és Takarmányozástani Tanszék

4032 Debrecen, Böszörményi út 138.

mihok@agr.unideb.hu

Összefoglalás

A tanulmány a hucul lófajta monográfiája. A fajta a nevét adó sajátos népcsoport kezén kialakult primitív lófajta, amelynek földrajzi kiterjedése az erdős Kárpátok. Ez az állomány ma a lófaj genetikai sokféleségének fenntartása nézőpontjából elengedhetetlen populációt képez. A palacknyak-hatást a fajta másfél évszázados fennállása óta kétszer szenvedte el, újra-felszaporítása sikerült. A vélhetően eredeti génállomány átalakításának megakadályozása érdekében törzskönyve alulról és felülről zárt. A fajtát jelenleg a monarchia utódállamában tenyésztik, mindenütt a génmegőrzés szigorú szabályai szerint. Az eredeti hasznosítási formája átalakult, de megtalálta helyét a megváltozott értékrendben. A vázolt folyamatokat mutatja be a tanulmány.

Monograph and gene preservation of Hucul breed

Summary

The study is the monograph of the Hucul breed. Hucul is a primitive breed with geographical expansion in the woody Carpathians, which was evolved by special ethnical group. Nowadays, this stock is an indispensable population for the reservation of the genetic diversity. The bottom-neck impact has occurred twice in the last 150 years, however the population of the breed has been managed to be increased. The studbook of the Hucul breed is closed, in order to hinder the alteration of the possibly original genome. The Hucul is bred in the successor states of the Austro-Hungary in harmony with the strict rules of the gene preservation. The original purpose of the breed has been changed, but it found its role in the altered scale of values. This study introduces the above-mentioned processes.

Származása, eredete, rövid története

A Kárpátok gerincén, az erdőövből kiemelkedő magaslatokon, a Tisza, a Prut, a Cseremosz, a Putila, a Brodina forrásvidékén, Bukovina, Galicia, Magyarország határterületén élő hucul nép kezén kialakult, jól jellemezhető, primitív lófajta. A fajta a nevét az eredetileg használó népcsoport nevéből kapta, bár olyan forrásmunka is létezik, ami szerint a hucul szó az erdős Kárpátok lovát jelentette először, majd ezt követően lett a lovat használó nép neve.

A hucul nép az Észak-Keleti (un. Erdős) Kárpátok lakója, ami azt jelenti, hogy Kelet Galícia, Bukovina bizonyos része az eredeti hazája. Hosszát 200 kilométerrel, szélességét 100 kilométerrel jellemzik. A terület úttalan, viszonylag száraz, silány vegetációjú, az 1800-as években alig lakott, megközelíthetetlen vad terület. Lakosainak száma négyzetkilóméterenként 34, de a Szucsava völgyében mindössze 8. A lakosság eredetét tekintve valójában keverék, különböző nemzetiségű menekültekből állt össze. Mongolok, tatárok, szlávok jöttek ide, de a lengyel politikai menekültek jelentős részének is ez a megközelíthetetlen rengeteg lett a búvóhelye. A XIX. század közepéig rablással, útonállással tartották fenn magukat, biztosították megélhetésüket. Ez idő tájt alig lehetett olyan hucul férfit találni, aki fiatal korában ne rablással kereste volna kenyerét.

Maga a hucul szó a román *hoc-ul* (rabló) artikulációból származik. A számukat sohasem tudták pontosan, kifejezésmódjuk jellegzetesen megkülönböztette őket másoktól, ami a nemzetté rendeződésre utal.

Van olyan vélekedés is, hogy a huculok az uzok elszlávosodott maradékai, akik a kunokkal jöttek be, és a Kárpátokban nyertek menedéket.

Lovuk egyedül álló, ami máshol sehol sem fordul elő. Az 1800-as évek elején még nem fajta, hanem típus, ami a „*huzulland*”-on előforduló minden apró hegyi lovat takart. E típust még nem a tenyésztői munka, hiszen nincs szigorú tenyésziránya, hanem a természetes helyi körülmények, a felnevelés, a tartás szokatlan viszonyaihoz és a szerény takarmányozáshoz való alkalmazkodás, a mindennapi kemény használat alakította ki. Egy másutt elő nem forduló hegyi lóról az 1603-ban megjelent lótenyésztéssel foglalkozó könyv is említést tesz. Ez a legrégebbi forrás, ami a fajta létezéséről rendelkezésünkre áll.

Több évszázados múltja ennél fogva alig vitatható. Kiválóságát jellemezve 1876-ban már azt írták róla, hogy bátran húzza terhét a meredek hegyoldal kígyózó ösvényein, biztosan lépked a szakadékot áthidaló pallón, és vígan üget a vadregényes tölgyesek és fenyvesek hűvös útjain (*1. kép*).

1. kép: Fát szállító hucul paraszt 1919 előtt. Archív: Brabenetz, Hans, Bécs
Picture 1: Wood conveyor hutzul farmer before 1919, archive: Barbentz, Hans, Wien

A hegyi környezetben végzett folytonos munka, a rendkívül hideg télben és forró nyárban több mint 2000 méter magasságban való állandó szabadtartás, a nagyon is szerény takarmányozás, az a bánásmód, amellyel minden primitív kultúrájú lovas nép bánik a lovával, roppant igénytelen, hihetetlen ellenálló típust alakított ki.

A fajtának 1792-ben már ménese volt Radautzon. Lucsina akkor még nyári legelőnek számított, mindössze néhány felvonulási épület, fészter nyújtott védelmet embernek, állatnak. A ménes épületeit, az 1642 méter tengerszint feletti magasságú „Lucsina platón” 3500 ha legelővel és erdővel határolva, 1815-ben létesítették. Amíg az 1792-ben alapított radautzi ménes alig változtatott valamit a „hegyi tarpánok” helyzetén, addig ez utóbbi igen nagy hatást gyakorolt a tenyésztésre.

1870. január elsején döntést hoztak a radautzi ménes feloszlataásáról. Az állományt a parasztok között kiosztották. 1872-ben a ménesnek már nyomaira sem lehetett bukkanni, ám hirtelen olyan nagy kereslet támadt e kistermetű, feltétlen munkakészségű, igénytelen ló iránt, hogy a mezőgazdasági minisztérium szükségesnek látta az állami ménes újbóli felállítását. Ismételten így lett 1877-ben, s azóta van folyamatosan, ménes Lucsinán (2. kép).

2. kép: Hucul tenyészkancák a lucsinai legelőn 1914 előtt. Archív: Brabenetz, Hans, Bécs
Picture 2: Hutzul brood-mares on the Lucsina pasture before 1914, archive: Barbentz, Hans, Wien

A kifejezetten hucul jelleget mutató kancákból 10-vemheset vásároltak és ekkor került felállításra a Stirbul nevű mén is. Irodalmi források szerint a következő 10 kanca került felvásárlásra: Gaina, Kitka, Luczyna, Kamionka, Lukawa, Zurawna, Magura, Mechna, Tatarka, Bobeika. A korabeli leírások szerint a ménes átlagos marmagassága 136-140 centiméter volt. A legkisebb kanca a mindössze 130 centiméteres Tatarka volt, de ennek fajtajellege messze kiemelkedett a többi közül és örökítése is nagyon kedvező volt. A kancák számát rövidesen 28-ra gyarapították és megindult a mének folyamatos felkutatása is.

A lucsinai ménesnek a háború alatt sem voltak nyugodt napjai. Már 1914 augusztusában Kottingbrunnba telepítették a kancákat három ménnel (Goral, Hroby, Ispas) együtt, ahonnét 1815-ben (egyes források szerint 1918 végén) a felső-ausztriai Waldhofba kerültek. A Lucsinán legtöbbet tartott 122 tenyészkancából 50 került ide, az évjáratí állománnyal kiegészülve. A javát málhás lónak elvitte a hadsereg, takarmányhiány miatt néhány tönkre ment, néhányat eladtak a környéken, lényegében elvesztek a tenyésztés számára.

Az I. világháborút követő béketárgyalások átrajzolták Közép-Európa térképét. A témánk szempontjából fontos terület a „HUZULEI” három utódállam közigazgatási alárendeltségébe került, nevezetesen Románia, Lengyelország, Csehszlovákia kapta ezeket a területeket.

A ménes megmaradt egyedeinek (ismételt) felosztására 1919-ben került sor. A tenyészanyagot Románia Lengyelország, és Ukrajna kapta meg. Ukrajna a néki szánt tenyészanyagot nem vette át, azt ideiglenesen Eichgrabenben helyezték el.

A XIX.-XX. század fordulóján Romániában a lótenyésztés szervezett formája nem létezett. Amikor Radautz, illetve Lucsina hozzáerült alig volt embere, aki értett volna a lóhoz és tisztában lett volna azzal, hogy milyen értéket képvisel a Waldhofból megkapott eredeti lucsinai tenyészanyag. 1919. augusztus 17-én 5 év megszakítással újra ménes ropogtatta a szénát Lucsinán, ráadásul az eredeti anyagból 15 törzskanca, 10 kétéves, 1 egyéves kancacsikó, kettő szopós csikó. A kancák többségét nem tudták azonosítani, s a ma fellelhető méneskönyvek nem is utalnak az eredeti kancaanyagra. Az első világháború utáni méneskönyvek első kötete az 1. Panca (1906), 2. Lucsina (1912), 3. Tatarka (1913), 4. Kittka (1910), 5. Ploska (1926), 7. Paraska (?), 10. Magura (?), 11. Rotunda (1910), 12. Sarata (1913), 13. Slatina (1906), 17. Aglalia (1917), 19. Cacica (?), 20. Marianca (1917), 21. Suita (?), 22. Parana (1917), 23. Putila (1917), 24. Laura (1917), 25. Anita (1917), 83. Arseneasa (1926), 84. Diana (1925), 85. Manaila (1924), 86. Deremoxa (1926) kancákat tekinti alapítóknak (3. kép).

3. kép: Hucul ménes 1920 táján. Archív: Brabenetz, Hans, Bécs*Picture 3: Hutzul stud at about 1920, archive: Barbentz, Hans, Wien*

Szintén 1919. nyarán 3 Hroby és 6 Goral mén került ide, ugyancsak az eredeti lucsinai tenyészanyagból. 1936-ban 64 törzskanca, 49 szopós csikó és 6 törzsmén állt már tenyésztésben. A Hroby és a Goral mének ekkor már szabályos geneológiai vonalat alkottak. Gondot jelentett, hogy a kancák többségének származását nem lehetett kideríteni.

Bár a XIX. századot megelőzően -évszázadokon át- a fajtában számos mén fedezett (Stirbul, Miszka, Cseremosz, Taras), mégis az 1800-as évek végétől számíthatjuk a tudatos tenyésztéstechnikán, törzskönyvi nyilvántartáson alapuló tenyésztést. A Waldhofból visszakért mének még ennek az időnek a leszármazottjai voltak, a többiek Lucsína újabb kori történetében lettek vonalalapítók.

A fajtának ismert 7 geneológiai vonalából 5 bukovinai eredetű, ezek az alábbiak: Hroby, Goral, Prislop (oldalága a Goralnak), Ousor. Pietrosu

Az eredeti lucsinai tenyészanyag szempontjából fordulatot jelentett és döntő volt, hogy Csehszlovákia 1922-ben megszerezte a ménes értékes maradvékát. 15kancát (köztük 6 Goralt, 4 Hrobyt, 4 Hroby-I-et, 1 Miszka-I-et) Goral-I és Hroby-I törzsméneket, 13 méncsikót, 15 szopóscsikót Kistapolcsányban helyeztek el, majd a ménest 1923-ban Turjaremetébe (de Kistapolcsányi tulajdonban maradvá) telepítették át. Lényegében megfelezték a ménest 1925 szeptemberében, amikor Kistapolcsány ismét értékes tenyészanyagot kapott. A ménes legjobb anyagának egy része 1939-ben – amikor Turjaremetét Magyarországhoz visszacsatolták- Kistapolcsányba került.

Az itt folyó tenyésztómunka színvonalára jellemző, hogy az 1924-ben született Gurgul mén(1936-ig állt tenyésztésben) máig virágzó vonalat alapított a fajtában.

A hucul lótenyésztés Mekkájának tekinti a korabeli szakirodalom a galíciai Zabie környékét. Az eredeti kancacsaládok a hegycsúcsokról, ormokról kapták a nevüket (Senyei, Magura, Krenta, Kostryca, Ruski dil, Pohár, Bzwidni), mégis szervezett tenyésztésről az első világháború előtt nem beszélhetünk. Lengyelországban a köztenyésztés szervezése az 1924 utáni időszakra tehető, és állami ménes is csak 1938-ban létesült. Azt megelőzően (1896, 1914-1922 közötti megszakításokkal) az Osztrák-Magyar Monarchia részét képező Bukovinából, név szerint Lucsínáról történt a ménellátás. A hucul fajta itteni tenyésztéséhez nem fér kétség (1895-ben Zabieban létesült is egy kisebb fedeztetési állomás), hiszen az első világháború környéki időkben több mint 1300 kancát fedeztettek, s nem volt ritkaság a ménenkénti 70 kanca fedezése sem. 1924-ben 323, 1937-ben 450 regisztrált kancáról lehet dokumentumokat felkutatni.

A lucsínai ménes Waldhofba került maradványának felosztásából Lengyelország is részesedett, amivel javítani tudta eredeti tenyészanyagának minőségét. A galíciai (lengyel) hucultenyésztés specialitását az adta, hogy a többi hucul ló tenyésztőtől eltérően mindig akadtak tarka színű kancái, sőt tarka méneket is tenyésztésbe állított.

A lengyel lótenyésztés is adott egy vonalalapító mént a hucul lófajtának az 1929-ben született Polan alakjában. Az ismeretlen származású Polant 1937-ben vásárolták meg és a régi hucul típust vélték véle regenerálni. A legreményteljesebb mén, ami a háború után Zabie-ben állott, írták róla. A Cseremosz és a Burkut vonalakkal párosítva a gyors regenerálást remélték tőle.

Mint említést nyert, Ukrajna a néki szánt hucul tenyészanyagot nem vette át. A csehszlovák mezőgazdasági minisztérium fontosnak tartotta ennek a tenyészanyagának legalább részbeni megszerzését és így járt el Magyarország is.

Magyarország 16 kétéves kancacsikót vett meg, 4 kétéves méncsikó társaságában. A Károlyi Grófok felosztott méneséből további 8 kancával gyarapodott az-az állomány, amit a régebbi inotai málhásló tenyészetből létesült állami tenyészetben a Veszprém megyei Bántapusztán, helyeztek el. 1924-ben már több mint 200 kanca állt (a bosnyák importtal együtt) tenyésztésben, s a legszebb állományként jellemezték. (Csak egy része volt hucul és Turjaremete visszakerülésével nem is volt cél a fajta kizárólagos tenyésztése.)

Jóllehet Bukovina az osztrák császárság, illetve az osztrák –magyar monarchia része volt, a lucsínai ménes felosztásából 1919-ben Ausztria nem részesedett, nem vásárolt. Sem a két világháború között, sem az azt követő évtizedekben nem folyt hucul lótenyésztés Ausztriában.

A fajta tenyésztésének jelenlegi helyzete, elterjedése a különböző országokban

Az Osztrák –Magyar Monarchia utódállamaiban, illetve Lengyelországban tenyésztik a fajtát. Az egyes országokban a tenyésztés szempontjai eltérőek és lassú, de mégis folytonos változáson mennek keresztül.

Romániában, a fajta bölcsőjében Lucsínán, állami ménes van. A tenyésztés fő szempontja a mezőgazdaságban, erdészetekben mutatózó igaerő kancaállományának fedező ménekkel való ellátása. Bár az utóbbi 10 évben módszeres létszámcsökkentéseket hajtottak végre, 2002-ben 49 kanca, és 5 geneológiai vonal képviselőjében 8 mén állt tenyésztésben. Ezek mellett volt még 30 választott csikó, 40 kétéves csikó és 42 harmadik évjáratú tenyészőnövendék. A köztenyésztésben Románia-szerte 100 hucul állami mén fedez. 2005 telén hasonló létszámban tenyésztették a hucul lovat Lucsínán. A köztenyésztésű

kancákat nem tartják nyilván, ezek származási lapot sem kapnak, fajtabeli hovatartozásuk megkérdőjelezhető, vagy ismeretlen.

A Lucsínán tartott tenyészkancák fajtatisztaságához nem fér kétség. A ménesi származásellenőrzések 1919-ig mennek vissza, a mének esetében még ezt megelőző dokumentumok is fellelhetők (4. kép).

4. kép: Az eredeti lucsinai tenyészkanca istálló. Fotó: Balogh Eszter
Picture 4: The original brood-mare stable at Lucsina. Photo: Eszter Balogh

Sajnos a régi kancacsaládok mindegyike felszámolódott, sőt az első világháború után kibontakozni látszókból is kihalt jónéhány (3. Tatarka, 7. Paraska, 10. Magura, 13. Skatina, 19. Cacija, 20. Marianca, 21. Sulita, 22. Parana, 23. Putila, 24. Laura, 25. Anita, 83. Arseneasa, 84. Diana, 85. Manaila). Igen terebélyes kancacsaláddá vált 4 Kittka (Romániában és Magyarországon 230 kanca állt, illetve áll tenyésztésben), 12 Sarata (Romániában és Magyarországon 265 kanca állt, illetve áll tenyésztésben). Magántenyészetben nem fordul elő említésre méltó számú tenyészállat. Az állomány genetikai értéke megkérdőjelezhetetlen, ellátása a primitív fajták igényének a szintjén áll. A legutóbbi 5 évben legalább 100 tenyészállat került ki Lucsínáról, többségében a környező országok tenyésztőihöz (5. kép).

5. kép: Egérfakó kancafogat hétköznapi munkában Lucsinán, 2000. március vége. Fotó: Balogh Eszter

Picture 5: Mouse-grey mare-coach in ordinary work in Lucsina, end of March, 2000. Photo: Eszter Balogh

Lengyelország a fajta másik nagy, és tradicionális tenyészhelye. A hucul lovak tenyésztésének szempontjai összetettek, mert a mezőgazdasági, erdészeti használat sem lebecsülendő, e mellett szerepet kap a fajta a lovassportokban, mindenek előtt a fogatsportban. Törekvések vannak arra is, hogy a fajtát speciális militári versenysorozatba vonják be, sőt egyre inkább előtérbe helyezik a szabadidő-sport céljára történő felhasználását. A fajta népszerűsítéséért, a későbbi piacnyerés érdekében anyagi áldozatokat is hoznak. Rendszeresen szerveznek a fajtának gálákat, reprezentatív tenyészbemutatókat. Ezeken megjelenítik a hucul ló használhatóságának lehetséges formáit. Jelentős – nemzetközi hírnévvel is rendelkező – ménese Siary-Gladiszów, Odzsehowa. Ménösszpontosító állomása Klikova.

Törzskönyvi ellenőrzés alatt tartott tenyészállatok száma 522, ebből 450 kanca, 72 tenyészmén. Az állami tulajdonú telepeken 140 kanca és 30 mén áll. A többi magánkézen van. Tervezik egy 70 kancából álló nukleusz tenyészet létrehozását a rokontenyésztés késleltetése, a 7 geneológiai vonal fenntartása és a teljesítményvizsgákon való jó szereplés érdekében. A geneológiai vonalakat képviselő egy-egy törzsménhez 10 kancát osztanak be, a csoportok közötti genetikai rokonság elkerülésének figyelembe vételével.

A lengyel hucul loállomány önálló egységet képez, hiszen az 1919-1922-es immigráció óta önmagában tenyésztik. Érdelemleges génbevitel nem történt az utóbbi évtizedekben. A jövőre nézve

szerencsés lenne, az un. lengyel változat „tisztá” tenyésztése, mert ez a fajtán belül értékes szubpopulációt jelent (6. kép).

6. kép: Hucul nemzetközi gála Gladiszówban, 2003. október. Fotó: Bodolai István

Picture 6: International hutzul gala in Gladiszow, October 2003. Photo: István Bodolai

A fajtának létezik méneskönyve az országban. Lengyelország a létező geneológiai vonalak fenntartására gondot fordít, de speciális nevezéktant használ, ami nehezíti a geneológiai vonalak felismerését, a közöttük lévő tájékozódást.

Néhány éve Lengyelországot fogadta el a nemzetközi egyesület a fajta eredő országának.

Szlovákia a hucul ló igen jelentős és hozzáértő tenyésztője. A kistapolcsányi ménesben közel 40 kancával és 6 ménnel végzik a tenyésztést. A nemzeti ménesen kívül mintegy nyolcvan kanca a köztenyésztésben található, egy részük erdészetek tulajdonában, kisebb részük magántenyésztőknél. A fajta tenyésztésének fő indoka a mezőgazdasági és főképpen az erdészeti igaerő kielégítése. Ez a tenyésztési célra, illetve a szelekció jellegére is hatással van. Szlovákia az un. ortodox hucul típust óhajtja fenntartani, a gyermek sportra, a szabadidő sportra való alkalmasság legcsekélyebb igényével.

A nemzeti ménes állományáról rendszeresen adnak ki méneskönyvet. Nem ismert az ezen kívüli állomány genetikai összetétele és tenyésztési eredménye.

A szlovák állomány elég karakterisztikus, hiszen csakis ebből az állományból kerülhetnek elő a régi lucsinai kancacsaládokra visszavezethető egyedek. Az elmúlt években több lucsinai tenyésztésű fedezőmén került a törzstenyészetbe. Az 1970-es években, vagy azt megelőzően esetenként próbálkoztak a fjord kislóval való keresztezéssel. A fajtának erdészeti munkára való használhatóságát kísérelték meg javítani. Nem a várt eredményeket kapták, vagy rájöttek a fajtatisztaság nagyobb szakmai értékére, így fokozatosan kiszorították és kiszorítják a tenyésztésből a fjord genetikai hátterű egyedeket.

A ménes munkája példás szervezettségű (7. kép).

7. kép: A hucul lófajta jellegzetes és változatos színei a kistapolcsányi ménesben. Fotó: Michal Horny igazgató úr szíveségéből

Picture 7: Representative and various colours of the hutzul breed in the stud of Kistapolcsány. Photo: By courtesy of director Michal Horny

Csehország hucul ló tenyésztése még a Szlovákiától való elválás előtt más utat választott. Egyrészt nagyobb mértékben alkalmazta a fjord méneket, másrészt a mezőgazdasági és erdészeti használat mellett a hucul ló sportban betöltött szerepét igyekezett megalapozni. A keleti országok közül

talán éppen Csehszlovákia használta először a lovat terápiás lovaglás céljára. Ezt az irányt a kettéválás után is megtartotta. Szinte csak hucul fajtájú lovat vesz igénybe erre a célra. Állami méneséről nincs tudomásunk, a magánménesek elég nagy létszámú kancák birtokosai. A cseh hucul méneskönyvet a Hucul International Federation tenyésztő bizottsága 2005-ben felülvizsgálta és kizárta a fjord genetikai hátterű egyedeket a tenyésztésből. Geneológiai vonalakból főleg az Ousor, Gurgul, Goral és Hroby jellemző Csehországban (8. kép).

8. kép: Cseh tenyésztésű hucul vemhes kanca a fajta nemzetközi championatusán 2005-ben.

Fotó: Csépanyi Balázs

Picture 8: Czech-breded hucul pregnant mare on the international championship of the breed in 2005.

Photo: Balázs Csépanyi

Ausztriában tenyésztési céllal érdemleges létszámban 1990-től jelentek meg hucul lovak. A Lucsínáról Waldhofba került, majd ott széjjelosztott (elárverezett) lovakból nem tartottak meg tenyészállományt és nem is ambicionálták a fajta jelenlétét az országban (9. kép).

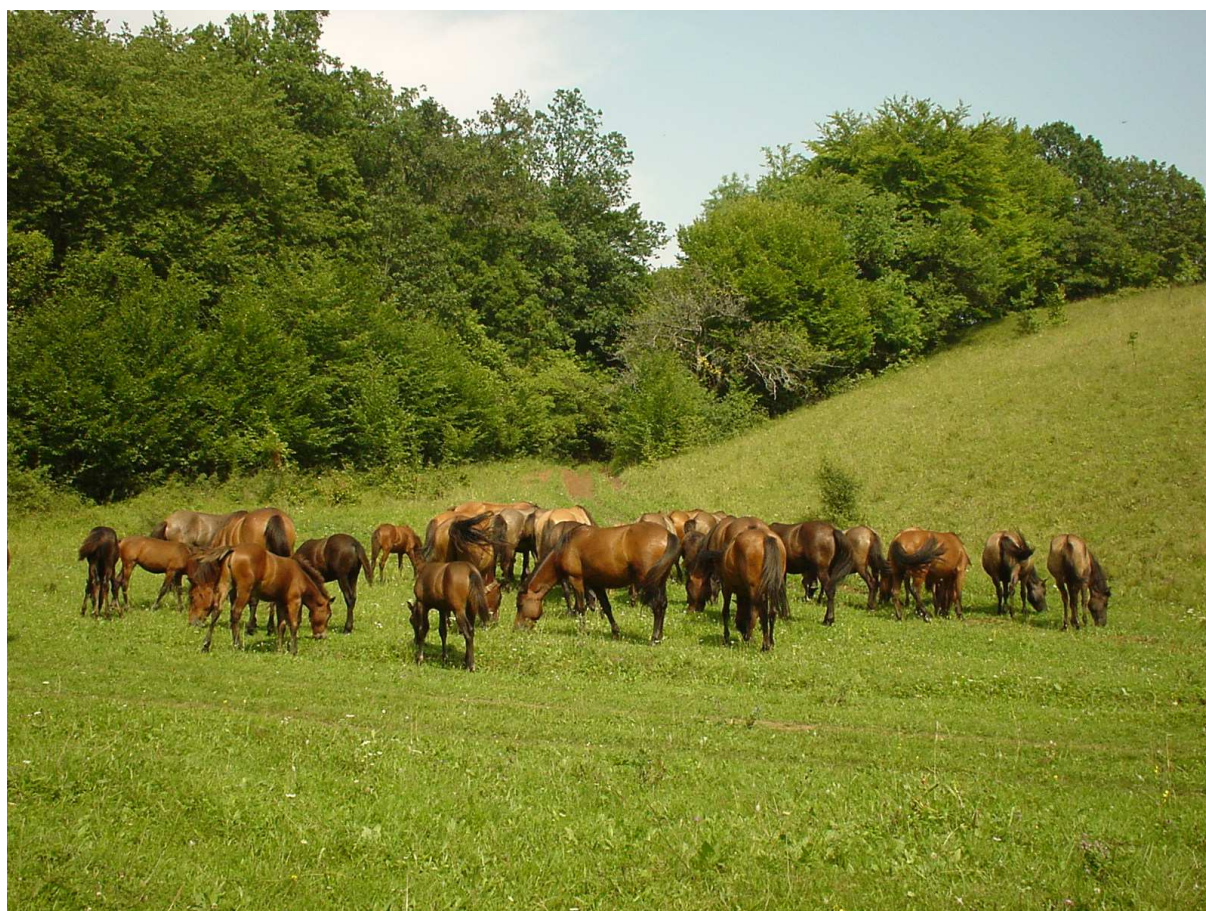
9. kép: Miska törzsmén Waldhofban az I világháború alatt. Archív: Brabenetz, Hans, Bécs
Picture 9: Miska parent stock stallion in Waldhof under the First World War. Archive: Barbentz, Hans, Wien

A fenti dátumtól kezdődően néhány lelkes hobbi lovas szerzett be tenyészanyagot előbb Lengyelországból, majd Romániából. Tenyésztésének is ez a fő koncepciója. A legutóbbi időben figyelhető meg a lovasiskolákban történő használata. Elsősorban gyermeklovagoltatásra alkalmazzák, s ilyenkor kiesnek a tenyésztésből. Erre a célra szinte kizárólag Romániából importáltak egyedeket. Eredendően az Osztrák Póni és Kislótenyésztő Egyesület gondozta a fajtát, majd valamilyen oknál fogva kivált belőle egy kifejezetten csak hucul lovak tenyésztésszervezésével foglalkozó egyesület. A két szervezet folytonosan koncepcionális vitákba fullad, megosztva a tagokat és a fajta érdekében tenni akaró erőket.

A két tenyésztő szervezet 53 tenyészkanca és 17 mént gondoz. Az egyik állítása szerint összesen 100 kanca lehet Ausztriában közülük, mintegy 70 szerepel egy osztrák génmegőrzési programban. Az osztrák tenyésztők érdeme, a fajta nemzetközi tenyésztő egyesülete, hiszen kezdeményezésükre jött létre. Ez hosszas huzavona után Ausztriában került bírósági bejegyzésre. Egy kisebb, nem feltétlenül szakmai kör minden erővel szeretné megszerezni magának a fajta nemzetközi törzskönyvének vezetését, Ausztriának pedig „a fajta fenntartója” megtisztelő címet és rangot. Ezzel a hucul ló osztrák fajtakénti elismertetésére törekszik annak alapján, hogy, a terület és a radautzi ménes egykor Ausztria fennhatósága alatt állt.

Magyarország génbanki állományként tartotta a fajtát sokáig. Az 1922-ben Bántapusztára helyezett waldhofi állomány a második világháború során szétszóródott, maradékát tenyészbénaságra hivatkozva kizárták a tenyésztésből. A Turjaremetével együtt visszakerült igen nagy genetikai értéket képviselő állományról ismereteink hiányosak. A front elől Németországba vonultak. Ott egy részüket, vagy mindet elárverezték. További sorsukról forrásmunkával nem rendelkezünk. Azt tudjuk, hogy Lengyelország egy ló-szérumtermelő telepről tizennégy kancát megvett és közülök három máig virágzó kancacsaládot alapított.

Magyarországon, Dr Anghy Csaba a Fővárosi Állat és Növénykert főigazgatója az 1950-es évek közepén, a még fellelhető egyedeket, megkísérelte összegyűjteni, és munkahelyén mintegy bemutató céllal tartani. Közel 20 éven át küzdelem folyt a fajtaért, mert az állatkertben nem találhattak ideális elhelyezést, létszámában sem tudott gyarapodni, fejlődni. Ez a kis állomány több helyen megfordult az országban, mindenütt barátságból, szívességből tartották, főként néhány állatkerti vezetőhöz fűződő baráti szálak okán. Az 1980-as évek közepén megtalálta a helyét az országban, mert az aggteleki karsztra került, ideális körülmények közé (10. kép).

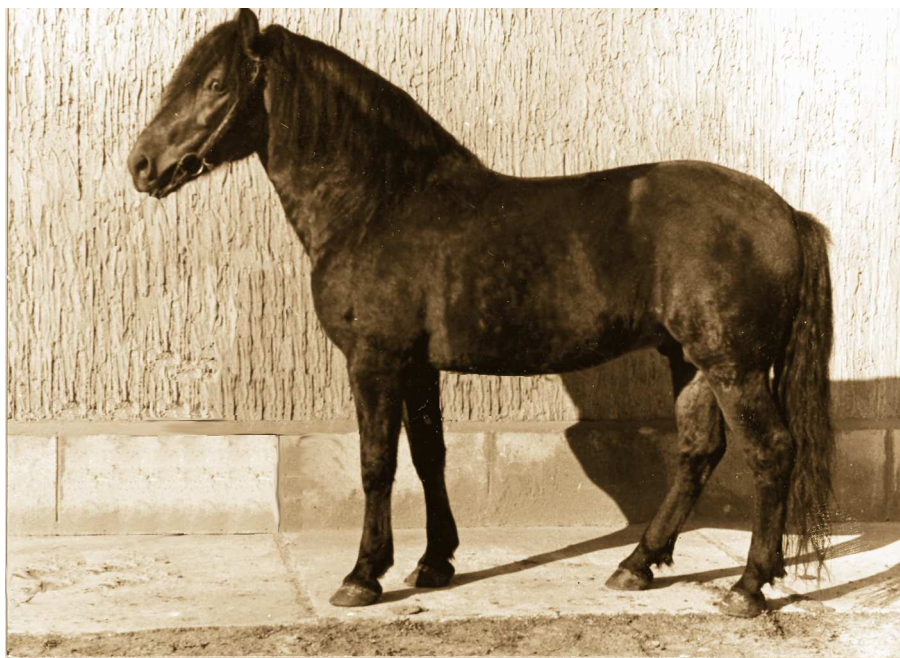

10. kép: Vemhes kanca – ménés az Aggteleki Nemzeti Parkban. Fotó: az Aggteleki Nemzeti Park szívességéből

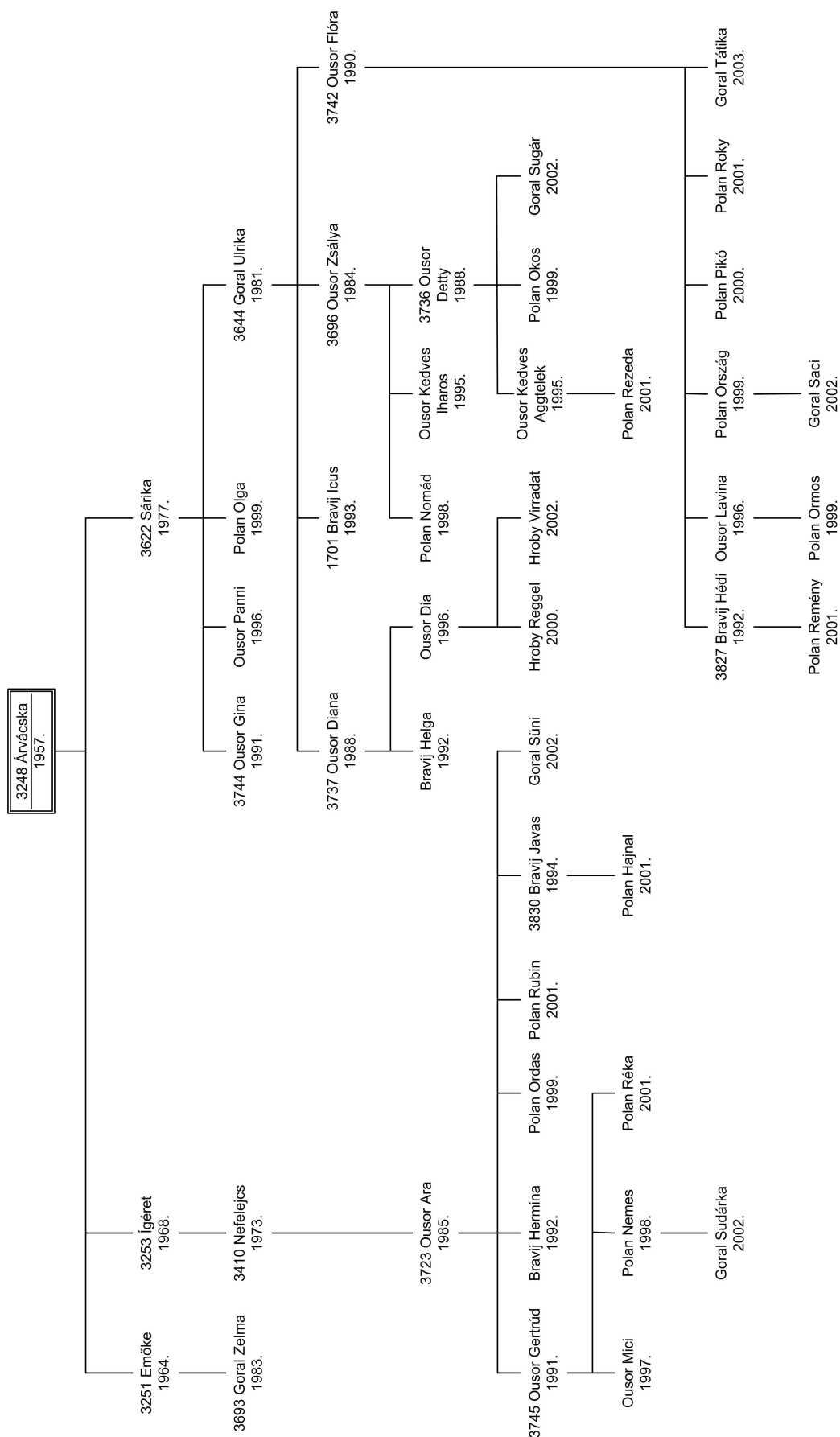
Picture 10: Pregnant mare – Stud in the National Park of Aggtelek. Photo: By courtesy of National Park of Aggtelek

Fél évtized alatt 25 tenyészkancára szaporodott a ménes. Kiváló mén került be Szlovákiából (391 Goral X-20Káplár) (11. kép), amelyet további követett (392 Goral X-24, 2028 Ousor-26).

1992-től a Fővárosi Állat és Növénykert, az Aggteleki Nemzeti Park, (felügyeleti szervének jóváhagyásával és támogatásával) a Póni és Kislótenyésztők Országos Egyesülete szakmai harmóniában végzi a fajtafenntartást. Időközben a földművelésügyi miniszter jóváhagyásával génmegőrzési támogatásban részesíthető állat fajták közé soroltatott. Az Aggteleken lévő több mint 60 kanca az Aggteleki Nemzeti Park és a Fővárosi Állat- és Növénykert közös tulajdona lett. A gondos tenyésztői munka eredményeként származásában egyre javult az állomány. A hucul fajtajegyeket magukon viselő, de ismeretlen származású kancákból a szlovák ménnek hatására kialakuló ménest jól egészítette ki a Lucsínáról importált néhány kanca, két mén (2966 Goral XVI-82 Zénó, 2967 Ousor VI-61 Tornádó) és ezek ivadékai. Maradandó tenészhatasúnak tűnik a Lengyelországból származó 3139 Polan geneológiai vonalú mén tenyésztésbe állítása. A munkába fogott egyedek munkakészsége és munkavégzése kifogástalan. A ménesben két kanca alapított kancacsaládot, ami a nemzetközi szervezet is elismert. Mindegyik népes családdal szolgálja a tenyésztést (1. ábra).

11. kép: 391 Gorál X-20 Káplár. Fotó: Csépanyi Balázs szíveségéből
Picture 11: 391 Gorál X-20 Káplár. Photo: By courtesy of Balázs Csépanyi

1. ábra: A 3248 Árvácska nevű aggteleki hucul tenyészkanca kancacsaládja.
Figure 1: The marefamily of 3248 Árvácska, hutzul brood-mare of Aggtelek.

A 3248 Árvácska nevű aggteleki hucul tenyészkanca kancacsaládja

Az aggteleki főménes mellett mind létszámában, mind genetikai értékében meghatározó Dr. Magyar Gábor Szentendrei Szigeten fenntartott tenyészte.

A fajta hazai széleskörű megismertetésével a tenyésztői bázisa szépen gyarapodott. A 2002-ben kiadott második méneskönyvben 83 kancát tartunk nyilván, amihez 13 mén társul. A Póni és Kislótenyésztők Országos Egyesületének 2005-as nyilvántartása szerint már 140 kanca áll törzskönyvi ellenőrzésben. A fajta népszerű, gyarapodása főleg lucsinai importok révén történt. A génmegőrzési feladatok mellett jelentős a kisebb terheléssel járó mezőgazdasági munkában való részvétele, de szerepelnek hucul lovak a póni fogathajtó sportban, a terápiás célú gyermeklovagoltatásban, a szabadidő hasznos eltöltésében.

A létszámában meghatározó két nagyobb állományt egy-négy kancás tenyészetek követik.

A fajtának több kancacsaládja van nálunk. Legnagyobb létszámú az Árvácska és Aspiráns kancacsalád, de lucsinai és szlovák kancacsaládok is virágzásba fordulnak. Sőt a lengyeleknél megtalálható három un. magyar kancacsaládból is tenyésztésbe került Jósavfőn egy kanca. Némelyik kancacsaláddal itthon jobban állunk, mint a lucsinai ménes (1. Panca, 2. Lucsina, 5. Ploska, 86. Deremoxa).

Az 1990-es évek elején Lengyelország, Szlovákia, Csehország, Magyarország és Ausztria létrehozta a fajta nemzetközi szervezetét, HUZUL INTERNATIONAL FEDERATION néven. A nemzetközi szervezet évente más-más tagországában tartja közgyűléseit. Minden ország tájékoztatást ad az állománya helyzetéről, beszámol a fajta érdekében elvégzett munkáról, kilátásba helyezi a nemzeti méneskönyv megjelentetését. Az utóbbi időben egyre többet és többször kerül szóba a nemzetközi méneskönyv megjelentetésének szükségessége és igénye, de ennek érdekében érdemleges intézkedések nem történtek.

A Huzul International Federation fentebb megnevezett országain kívül állítólag Ukrajnában és Németországban is tenyésztik a fajtát. **Ukrajnában** 6 tenyésztő szervezet létezéséről szólnak a hírek. Ezek mindegyikben 10-10 kanca lenne regisztrálva. A tenyésztést egy amerikai alapítvány támogatja. Személyes tapasztalatunk ezt az állítást nem erősíti meg. **Németországban** 20 kanca és 5 mén létezését közölték, közülük 3 mén áll tenyésztésben. Kifejezetten a szabadidő hasznos eltöltéséhez használják a fajtát. Arról hallani, hogy kidolgozták a fajtának a távlovaglásban teljesítendő készségvizsgáját.

A hucul ló fajtaleírása

1. A hucul kisló fogalma

A Kárpátokban élő hucul nép kezén kialakult, jól jellemezhető, primitív lófajta. Hallatlanul szívós, edzett, igénytelen, páratlanul intelligens kárpáti hegyi lófajta, amelyet a fajtává rendeződése során használó népcsoport nevéből huculnak neveznek. Eredeti hasznosítását tekintve kitűnő teherhordó, málhás ló, amelyik a legveszedelmesebb sziklaösvényekkel tarkított hegyi utakon is hihetetlen biztonsággal és rendíthetetlen kitartással jár.

A fajta tenyésztésének célja a magyarországi génbanki állomány fenntartásán túl a hegyvidéki kisk gazdaságok, erdészetek, valamint sport, főleg gyermeksport céljára alkalmas hucul lófajta tenyésztése.

Külleme

A hucul ló egyedülálló fajta, fenotípusában és életmódjában minden más fajtától különbözik. A kultúrfajtákhoz szokott szemű ember meglepőnek találja a hucul lovat, mint a primitív fajták máig fennmaradt hű képviselőjét. Primitív fajtajellege megnyilvánul apró termetében, gyakran nehéz, mégis szép alakú csontos fejében, húsos pofáiban, igénytelenségében, ellenállóképességében.

Kicsisége ellenére sem kelti csökkent ló benyomását, határozottan tömeges fajta.

A hucul feje aránylag nagy, azonban hossza, a durva csontozata, pofaszélessége és a test tömörsége miatt nem feltűnő. A szem nagy, de mélyenfekvő. Az orrhát oldalnézetben a homlokmélyedés utáni, felső részében egyenes vonalú, aztán kis, nyeregyszerű mélyedés látható, majd a felső ajakig domború vonalú. A pofán a rágóizmok jól fejlettek.

Előlnézetben nagy szélessége, oldalnézetben a jól izmolt pofák hatalmas felülete teszi durvává a fej alsó oldalát, amely a fej felső oldalának igen nemes és száraz vonalaival együtt olyan jellegzetességeket ad a fejnek, amelyet semmi más fajtánál nem találhatunk meg.

A középhosszú, gyakran hosszú nyak vastag, széles és izmos, a tarkótól a marig széles, egyenes vonalú. A bőséges üstök és sörény dús, vastag-szálú, a csikóknál hosszú ideig felálló, gyakran elfedi a szemeket, a homlokot és a mart.

A mar rendkívül széles, lapos és izmosan párnázott, ezért tűnik alacsonyabbnak, mint a valóságos mérete.

A hát széles és feltűnően hosszú, a magasan helyeződő keresztcsontban, majd a rövid, hátrafelé lejtő farban folytatódik, mely rendesen túlnőtt. A far a törzs hosszához képest túl rövid és lejtős, széles, izmos, kerekded. A farok töve mély, néha tűzött.

A vállak szélesek, meredek, a lapocka előrecsúszott. A szügy és a mellkas széles, igen mély és nagyban hozzájárul a hucul testalkatának zömökségéhez. A mellkast dongás bordák és álbordák zárják. Lapos bordájú hucul ló nincs. A mély törzs és mellkas rövid lábakon nyugszik. A lábak erősek, az alkar és combcsont erőteljes izomzattal borított, az ízületek jól fejlettek, a lábállás széles. A szűk vagy tág állás ritka. Az állat teher nélkül kissé aláállított

A szár száraz, inas, a csüd erőteljesen fejlett, szintén száraz. A paták kemények, kicsinyek, jól formázottak és patkolás nélkül is igen ellenállóak.

Lépése némely egyedének rövid. Vágtája jó, hátsó lábain könnyen emeli testét és jól ugrik. Ügetésben és vágtában gyakran ráz.

Igazán előnyös tulajdonságai a hegyes, nehéz terepen mutatkoznak meg.

Méretetek:

Kancákon: marmagasság (bot): 131-142 cm,
övméret: 160-176 cm,
szárkörméret: 16-19 cm.
Ideális méretek: 136/144-167,5-17,5 cm (bot/szalag)

Méneken: marmagasság (bot): 133-145 cm,
övméret: 165-185 cm,
szárkörméret: 17-19,5 cm.
Ideális méretek: 136/147-179-18 cm (bot/szalag)

A fajta kifejlett kori méreteit 6 éves korában éri el.

A hucul állományban meglévő taki jellegek a méretekben is kifejezésre jutnak az alábbiakban: A marmagasság és a farbúb-magasság összevetéséből kitűnik, hogy a fajta túlnőtt. A túlnöttség mértéke kifejlett kancáknál 1,5 cm, fiataloknál 2,5-2,6 cm. Méneknél 3,67 cm-nek találtuk.

Jellemző az is, hogy a törzshosszúság nagyobb, mint a marmagasság. A kancákon átlagosan 5 cm, a méneken átlagosan 6 cm-rel. Ez a különbség tapasztalható farbúb-magasság és a faroktő-magasság között is. Ez is hozzájárul a hucul kisló jellegzetes csapottfarúságához.

A fejhosszúság úgy aránylik a szemek között mért fejszélességhez, mint 1:2,75-höz.

Színe

Legtöbbször őzsín-pej, többé-kevésbé fakó vagy egérszürke szőrökkel keverve. A gesztenyepej, de a sötétpej, a nyáriefekete és a fakó is gyakori, előfordul tarka is. A jegyes egyedek továbbtenyésztése a fajta fenotípusos homogenitásának megőrzése érdekében nem kívánatos. Az egérfakó az eredeti, de igen ritka. Ezzel a színnel és a pejjel is mindig együtt jár a fekete hátszín, farok és sörényszín is. Igen gyakori atavisztikus bélyeg a zebroid csíkozás a lábakon.

Nem anomália a huculokon a szarugesztenyék részbeni vagy teljes hiánya. A színekben óvni kell a tarpánszínű, egérszínű atavisztikus színárnyalatokat.

A fajta geneológiai vonalai, illetve a vonalalapítók:

Hroby (született 1898.)	Román eredetű
Goral (született 1898.)	Román eredetű
Prislop (született 1936., oldalága a Goralnak)	Román eredetű
Ousor (született 1933.)	Román eredetű
Pietrosu (született 1933.)	Román eredetű
Gurgul (született 1924.)	Szlovák eredetű
Polan (született 1929.)	Lengyel eredetű

2. A hucul ló nyilvántartása

A hucul kisló állományt a Póni és Kislótenyésztők Országos Egyesülete (továbbiakban Egyesület) a jelen szabályzat 3. pontjában rögzített feltételek alapján a hucul kisló méneskönyvben tartja nyilván.

A közhitelőség biztosítása érdekében valamennyi a méneskönyvben szereplő kancát a vonatkozó szabvány szerint törzskönyvi ellenőrzés alatt kell tartani. A törzskönyvi ellenőrzésbe vétel a tulajdonos kezdeményezésére történik.

Amennyiben a törzskönyvezést nem az Egyesület végzi, úgy a törzskönyvi adatok gyűjtését és az Egyesület felé történő adatszolgáltatást az Egyesület tagjainak kancáira a Közgyűlés felhatalmazása alapján az Egyesület központilag rendeli meg.

3. Egyesületi állományba kerülés, a méneskönyvbe való felvétel rendje

Az egyesületi nyilvántartásba kerülés betöltött 3 éves kor után lehetséges, a származás, küllem alapján és a teljesítményvizsgálati rendnek, továbbá a vérmérsékleti jellemzőknek megfelelően.

a) Származás:

A méneskönyvben kerül nyilvántartásba az a hucul kisló, amelyiknek valamennyi őse kizárólag a hucul fajtához tartozik, és nemzetközileg elismert hucul törzskönyvre vezethető vissza.

A méneskönyvbe kerülhet az a hucul ló is, amelyiknek 5. ősi sorában legfeljebb 4 ős ismeretlen, de ezeket az eredeti nyilvántartások (csikókönyvek) mint eredeti hucul kancát, vagy hucul mént jelölik meg. Ezek a kitételek egyben a nemzetközi hucul méneskönyvbe kerülés feltételei is.

b) Küllem:

A küllem elbírálásának célja, hogy az adott egyed fenotípusos megjelenése mennyiben felel meg a tenyészállattal szembeni általános és speciális követelményeknek a fajtaleírásnak, a kívánatos típusnak ivadékain keresztül az őrzendő fajtajellegnek a fajta fizikai adottságai javításának a populáció megőrizve fejlesztésének.

c) Teljesítményvizsgálati rend:

A teljesítményvizsgálati rend kötelező feladatokat (kétségvizsga) és fakultatív elemeket tartalmaz. Az állományba kerüléshez (nyilvántartásba vételhez) a kétségvizsga elengedhetetlen.

A fakultatív elemek (pl. a sportteljesítmények a Magyar Lovassport Szövetség szakági szabályzata alapján) a szelekció megbízhatóságát növelik, és a törzskönyvi besoroláshoz szolgáltatnak objektív információt.

A kétségvizsgák során nem a teljesítmény komplex méréséről van szó, (értelmetlen és lehetetlen is lenne), hanem a póninak emberrel, elsősorban gyermekekkel való együtt dolgozásának, képességének felméréséről. A ló munkavégzésre való szándékát, az adott munkában való megbízhatóságát kívánjuk becsülni. Különösen nagy súlyt helyezünk a mének idegen környezetben, számos ló közötti megbízható munkavégzésére.

d) Vérmérséklet, kezelhetőségi vizsga során egyértelművé kell váljon, hogy a hucul ló lehetővé teszi a gyermek általi használatot, ápolást, gondozást, szerszámozást. Rosszindulatú, kezelhetetlen, munkavégzésben megbízhatatlan huculok nem kerülhetnek nyilvántartásba.

4. A hucul kisló minősítése

Méneskönyvi kanca az, amelyik a méneskönyvi feltételeknek (származás, készségvizsga) megfelel, saját-, vagy ivadékaiknak sportteljesítménye nincsen

Törzskanca az a kanca, amelyik a méneskönyvi feltételek maradéktalan megfelelésén túl 6 tenyésztést követően legalább 3 ivadékkal, és ebből legalább 2 méneskönyvi követelménynek megfelelővel rendelkezik.

Elitkanca az a kanca, amely a törzskancának megszabott feltételeken túl nyilvános versenyeken önmaga, vagy legalább két ivadéka minősült.

Fedezőmén az a mén, amelyik a méneskönyvi feltételeknek megfelel.

Törzsmén az a mén lehet, amelyik a méneskönyvi megfelelésén túl a készségvizsgát I/2 vagy jobb minősítéssel érte el, legalább 15 (választott és évjárat) csikója első osztályú minősítésű, és rendelkezik 3 fedezőmén ivadékkal.

Elitmén az a mén, amelyik a törzsménnek megszabott feltételeken túl nyilvános versenyeken önmaga, vagy legalább 5 ivadéka minősül.

5. A hucul csikók méneskönyvi elnevezése

A hucul lovak elnevezésénél követjük az Osztrák-Magyar Monarchia által alkalmazott nevezéktant. Ez a szélső apai ágon vonultatja végig a neveket és a hagyományos geneológiai vonalak szerint végzi a névadást (Hroby, Goral, Gurgul, Ousor, Prislop, Pietrosu, Polan). A hagyományos, geneológiai vonalba tartozást jelölő név mellett célszerű használati nevet is szerepeltetni a csikó nevében (pl. Hroby Haragos, Ousor Ara, Prislop Saci, Goral Zénó stb.).

6. Értékmérő tulajdonságai, használhatósága

A hucul lovat mindig a feltétlen munkakészség jellemezte. E tekintetben ma is párját ritkítja. Eredendően inkább málhás állat és a katonaság is málhás lóként tenyésztette, hasznosította, kedvelte, mint biztos léptű hegyi lovat (12. kép). A Kárpátokban szolgáló hegyi vadászok szolgálati lova volt, amely

minőségében mindenféle munkát kellett végeznie. Húzta a hegyi ütegeket, a nagyobb termetűek hátsólovak voltak. Málhás hasznosítása még a II. világháború után is felmerült.

Mára nyilvánvaló lett, hogy a fajta eredeti használati köre átalakult. Lengyelországban, Szlovákiában az erdőgazdaságok munkalóként továbbra is kitartanak mellette, de mindkét országban lovassportokban is szerepel. Lengyelországban a fogatsportban nagyra értékelik és széleskörűen használják. Magyarországon a fajta nagyon népszerű. Sajnálatos egyébként, hogy a népszerűségét nem a gyermeksportokban tapasztalt kiváló használhatóságával szerzi, hanem mint a kisegítő gazdaságok elsőrendű igáslova.

Szerencsére találunk hazai ellenpéldát is, amennyiben két- aggteleki tenyésztésű hucul kanca, 2003-ban a Póni Fogathajtó Országos Bajnokságban Kovács Dávid révén II. helyezett lett.

Az Aggteleki Nemzeti Park másik két hucul kancája a fajta nemzetközi gálájára Gladiszowba „lábon” jutott ki. Az Aggtelek – Gladiszow közötti 302 km-es utat (változatos terepfelszín mellett, nagyrészt hegyvidéken) a fogat négy és fél nap alatt tette meg. A következő napon, a fajtagálán mindenféle fáradság jele nélkül valóban „vígan” ügettek az utánuk kötött rönkhordó hegyi szekér előtt. Ez a táv 2005-ben egy másik összetételű fogattal megismétlődött. A régi sóút mentén, Kazincbarcika- Wielicska közötti, 400 kilométeres útszakaszt 2004 augusztusában három hucul kanca teljesítette. Az útról, több száz fotóval színesítve és dokumentálva nagy sikerű könyvben számolt be Bagyinszky Zoltán.

Ausztria számos lovas-iskolájában gyermekek lovagoltatására használt kisló. A német nemzetiségű Manfred Schulze két hucul lóval, a Pietrosu IX-72 kancával és egy Pietrosu IX-55 heréllyel, tette meg az ún. világkörüli útját néhány évvel ezelőtt. A több mint 7000 kilométeres utat a két ló egyetlen sántaság, vagy hastájéki fájdalom nélkül teljesítette.

Ezek a tények igazolják a fajta kiválóságát és helyes bánásmóddal sokirányú használhatóságát. Csodálatos vérmérséklete ideális szabadidő lóvá teszi. Kitűnő hobbiló, különösen fogatban teljesített szolgálata értékes, ami persze nem jelenti azt, hogy a jól belovagolt huculok ne adnának határozott lovaglási élményt lovasaiknak. Rendszeretlen használat mellett sem túlságosan kocsis igényesek.

A hucul ló edzett, ellenálló, igénytelen lófajta. A primitív fajtákra jellemzően hatékonyan értékesíti a takarmányt, jó hústartó. Abrak nélkül, jó minőségű szénával munka mellett is kifogástalan kondícióban tartható. Hosszú élettartamú, termékeny fajta. A 25-27 éves dolgozó egyedek nem ritkák a fajtában, amelyek a mindennapi munkájuk mellett csikót hoznak a világra.

12. kép: Menázi kiosztás a frontcsapatok számára Chatki, I világháború. Archiv: Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Picture 12: Draw rations for the line troops, Chatki, First World War. Archive: Military Institute and Museum

Irodalomjegyzék

- Bodó I.* (1991): A géntartalékok megőrzése az állattenyésztésben. Akadémiai doktori értekezés, Budapest.
- Csépanyi B. – Mihók S.* (1996): A hucul ló tenyésztési szabályzata. In Hucul méneskönyv I. A Póni és Kislótenyésztők Országos Egyesületének kiadványa, Debrecen.
- Csernok P.* (1940): A bántapusztai törpeménes monográfiája. Szent György, Budapest. 16. évf. 19-20. sz. 149-158.
- Hackl, E. D.* (1938): Der Berg-Tarpan der Waldkarpathen, genannt Huzul. Verlag Friedrich Beck, Buchhandlung, Wien-Leipzig. 344 p.
- Hankó B.* (1942): A hucul ló és tenyésztése Turjaremetén. A M. Kir. Földművelésügyi Lótenyésztési Főosztályának kiadása. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet. Rt., Kolozsvár. 82.
- Hučko, V.* (1965): Die Zucht des Huzulenpferdes in der Slowakei immer noch aktuell. St. Georg, 10. sz. 20-21. p.
- Hučko, V.* (1992): Huzulenzucht in der Slowakei heute. Kézirat.
- Jackowski, M.* (1992): Die Erhaltungszucht der Huzulenpferde in Polen. Kézirat.
- Kario, W. I. – Krzemien, M. P.* (1991): Huzul-Konic Polonin. Parol Company, Krakow
- Lajter A. – Bottyán A.* (1994): Adatok a hucul lófajta testméretéhez. Tudományos Diákköri Dolgozat, Debrecen, 55.
- Mihók S.* (2000): A hucul ló. In: Eleven Örökség, szerk.: Bodó I. Agroinform Kiadóház, Budapest.
- Mihók S.* (2001): Hucul. In: Gazdasági állataink – Fajtatan; Ló és Szamár, szerk.: Mihók S. Mezőgazda Kiadó, Budapest 267-271 p.
- Mihók S.* (2002): A hucul ló tenyésztési szabályzata és teljesítményvizsgálati rendje. Póni és Kislótenyésztők Országos Egyesülete kiadványa, Debrecen.
- Osowicki, A.* (1904): Das Huzulenpferd. Verlag von Schickhardt & Ebner (Konrad Witwer), Stuttgart. 54. p.
- Rakovszky E.* (1929): Törpelovak tenyésztése Magyarországon. Szent György, Budapest. 5. évf. 26.sz. 544-546.
- Riedl M.* (1926): A kis lovak tenyésztéséről Magyarországon. Szent György, Budapest 2. évf. 7.sz. 126-129.
- Schiele, E.* (1965): Das Huzulenpferd der kleine große Held der Karpaten. Almanach, Wien 98-109. p.
- Thiringer V.* (1939): A hucul ló. Köztelek, Budapest. 49. évf. 24. sz. 490-491.
- Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben – Bukovina.* A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, Budapest, 1899.